

УДК 377.6:61

DOI: 10.26565/2074-8167-2019-45-05

ВПЛИВ НАОЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ НА РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

М. О. Портян, Н. П. Головченко

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди,

вул. Алчевських 29, Харків, Україна, 61002

portyanmarina@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-9399-868X>

У статті розглянута проблема розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників через використання наочних засобів навчання. Визначено, що ефективним методом розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників є наочне моделювання. За допомогою цього методу у дітей даної категорії формуються логічність, послідовність викладення власної думки, розвивається словниковий запас, синтаксичний і лексико-граматичний лад мови, звуко-складовий аналіз і синтез, що сприяє грамотному мовленнєвому висловлюванню. Висвітлено хід проведення експериментальної методики з розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами наочності. Доведено її ефективність.

Ключові слова: зв'язне мовлення, модель, методи, моделювання, дошкільний вік, наочність.

М. А. Портян, Н. П. Головченко

Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды,

ул. Алчевских 29, Харьков, Украина, 61002

ВЛИЯНИЕ НАГЛЯДНЫХ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ НА РАЗВИТИЕ СВЯЗНОЙ РЕЧИ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ

В статье рассмотрена проблема развития связной речи старших дошкольников через использование наглядных средств обучения. Определено, что эффективным методом развития связной речи старших дошкольников является наглядное моделирование. С помощью этого метода у детей данной категории формируются логичность, последовательность изложения собственного мнения, развивается словарный запас, синтаксический и лексико-грамматический строй языка, звуко-слоговой анализ и синтез, что способствует грамотному речевому высказыванию. Освещен ход проведения экспериментальной методики по развитию связной речи старших дошкольников средствами наглядности. Доказано ее эффективность.

Ключевые слова: связная речь, модель, методы, моделирование, дошкольный возраст, наглядность.

M. O. Portyan, N. P. Holovchenko

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

st. Alchevskogo 29, Kharkov, Ukraine, 61002

IMPACT OF VISUAL MEANS ON THE DEVELOPMENT OF COHERENT SPEECH OF SENIOR PRESCHOOLERS

The article deals with the issue of the development of senior preschoolers' coherent speech through the use of visual means of teaching. It is determined that the effective method of development of senior preschoolers' coherent speech is visual simulation. Due to this method, the children of this category form a logical, consecutive expression of their own thoughts, children develop their vocabulary, syntactic and lexico-grammatical language, sound-component analysis and synthesis, which contributes to competent speech expression. The course of the experimental methodology for the development of senior preschoolers' coherent speech is highlighted by means of visibility. To identify the initial level of the formation of coherent speech of children, we selected four tasks for the survey, which, in our opinion, most fully reveal the depth of development of coherent speech preschoolers: drawing up proposals for individual «situational pictures» (action pictures); drawing up a sentence in three pictures related by meaning; translation of the text (a familiar tale or a short story) drawing up a story from a picture or a series of plot pictures. As a result of the study, it was proved that visual teaching means (situational plot pictures, action pictures, graphic picture diagrams, mnemonics) using the visual simulation method (scale modeling) contribute to the creative development and improvement of the various language abilities of

children, particularly the children of the senior preschool age. The proposed experimental methods proved to be effective in the developing coherent speech for preschoolers, because children acquired the ability to consistently, meaningfully and logically express their position, developed communication skills due to the expansion of vocabulary, syntactic and lexico-grammatical structure of speech. Prospects for further research are seen in the search and selection of various methods for the development of coherent speech, for senior preschool children, but also for children of other ages, not only by means of visualization, but also through speech-game activity, toys, logorhythmics, works of art (stories, tales) and suchlike.

Key words: coherent speech, model, methods, simulation, preschool age, visibility

Постановка проблеми. В комплексі завдань, що висувуються до гуманізацій та гуманітаризації дошкільної освіти, однією з основних є підвищення рівня мовленнєвих здібностей дітей дошкільного віку з урахуванням їх вікових та індивідуальних особистостей. Згідно Базового компоненту дошкільної освіти [1] розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників вирішується через освітню лінію «Мовлення дитини» [1, с. 18], де передбачено засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях для пізнання світу, взаємовідносин між однолітками та дорослими, одержання всебічної інформації, виховання інтересу та позитивного ставлення до української мови, забезпечення духовно-емоційного розвитку дитини тощо.

Водночас Міністерством освіти і науки України рекомендовано низку корекційних програм та методичних комплексів спрямованих на розвиток мовлення дітей з фонетико-фонематичними відхиленнями (Ю. Рібцун) [2], навчання дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (Л. Трофименко) [3] та ін., де комунікативні здібності тісно переплітаються з мовленнєво-розумовою діяльністю, якій властива завершеність, структурна цілісність, визначена цілеспрямованість, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність.

Отже, без впровадження в освітній процес дошкільних закладів освіти спеціальних діагностичних методик і технологій вирішити дану проблему досить важко. Однією з таких найважливіших методик є навчання дітей дошкільного віку зв'язному мовленню за допомогою наочних методів, зокрема методу наочного моделювання.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять теоретико-методологічні засади розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. Для вирішення мети нашого дослідження були використані такі методи дослідження: теоретичні (історико-логічний, проблемно-цільовий, порівняль-

ний, розгляду теоретичних питань із метою визначення поняттєво-категорійного апарату), емпіричні (діагностичні, прогностичні, педагогічний моніторинг для відстеження результативності досліджуваного процесу), методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку мовленнєвих здібностей дітей дошкільного віку, зокрема зв'язного мовлення завжди знаходиться в центрі уваги педагогів-класиків (К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський), психологів (Ю. Аркін, М. Басов, П. Блонський, Л. Виготський, Д. Ельконін, Д. Узнадзе), сучасних педагогів (М. Алексеева, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калмикова, О. Ушакова), логопедів та лінгводидактів (М. Вашуленко, Л. Варзацька, Н. Хорошковська, Т. Ладиженська, Н. Орланова, Т. Піроженко Л. Федоренко та ін.).

Аналіз сучасних наукових досліджень дозволяє виділити пріоритетні напрями розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників через мовленнєво-ігрову діяльність (Є. Верещагіна, М. Жинкіна, І. Зимня), використання дидактичних картинок (А. Бородич, Е. Короткова), іграшок (О. Деренівська), засобів логоритміки (О. Мантуленко), описових розповідей, художніх творів, казок (Є. Тихеева). Поряд із цим, у працях вчених замало уваги надається комплексному висвітленню питання розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами наочності. Маловивченою залишається і проблема використання методів наочного моделювання, які сприяють розвитку зв'язного мовлення дошкільників, формуванню вмінь використовувати точні й образні слова, висловлювання, розвивають здатність грамотно спілкуватися з однолітками, дорослими.

Виходячи з цього, **метою статті** є теоретичне обґрунтування та практичне висвітлення ефективності використання наочних засобів навчання на розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних науково-педагогічних дослі-

дженнях поняття «зв'язне мовлення» розуміється, як: послідовний, логічний хід думок [6, с. 133]; розгорнутий виклад певного змісту, який здійснюється логічно, послідовно, граматично правильно і образно (Ф. Сохін) [5, с. 132]; здатність до складання кількох речень, об'єднаних загальним змістом (С. Рубінштейн) [4, с.247]. У свою чергу В. Краєвський характеризує процес моделювання як «систему елементів, відтворюючи певні сторони, зв'язки, функції предмету дослідження» [8, с. 41]. Виходячи з цього, наочне моделювання може значно підвищити процес розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Це підтверджують і різні фундаментальні дослідницькі роботи: концепція А. Запорожця про посилення символічних уявлень у розвитку мислення дошкільників (його узагальнення, наповнення найбільш значущими для дошкільника формами та способами діяльності) [7]; концепція Л. Венгера про розвиток пізнавальних здібностей у дошкільному дитинстві через оволодіння сенсорними еталонами, наочно-образними і знаковими моделями [9]; психологічна теорія Л. Виготського, згідно якої найбільш істотна лінія в розвитку людини представлена становленням її свідомості [10]. Дані дослідники вважають, що продуктивним методом вирішення проблеми розвитку мовленнєвих здібностей дитини дошкільного віку є прийом моделювання.

Науково-практична значимість нашого дослідження полягає в розробці та дослідженні продуктивності системи завдань з використанням наочності та методів наочного моделювання для забезпечення процесу навчання старших дошкільників зв'язному мовленню. Експериментальне дослідження проводилося на базі комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 137 Харківської міської ради». В якості експериментальної групи нами були обрані діти старшого дошкільного віку. На початковому етапі дослідження проводилася комплексна діагностика рівня розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. На даному етапі було проведено індивідуальне логопедичне обстеження рівня розвитку зв'язного мовлення кожної дитини за методиками В. Глухова [8] та Л. Трофименко [3], що були адаптовані для безпосереднього спостереження за мовленнєвою діяльністю дітей старшого дошкільного віку з використанням наочних матеріалів.

Для виявлення початкового рівня сформованості зв'язного мовлення дітей ми відібрали

чотири завдання для обстеження, які, на нашу думку, найбільш повно розкривають глибину розвитку зв'язного мовлення дошкільнят: 1) складання пропозицій за окремими «ситуаційними картинками (картинки-дії); 2) складання пропозиції за трьома картинкам, пов'язаних за змістом; 3) переказ тексту (знайомої казки або короткого оповідання); 4) складання оповідання за картинкою або серії сюжетних картинок.

Дана методика дозволила комплексно дослідити всі компоненти зв'язного мовлення, оскільки критеріями слугували словниковий запас, синтаксичний і лексико-граматичний лад мови, звуко-складовий аналіз і синтез, вміння логічно будувати висловлювання тощо.

Дослідження проводилося індивідуально з дітьми у вільний від занять час. Усі висловлювання дітей фіксувалися, аналізувалися й оцінювалися. Вибірка для діагностичного дослідження рівня сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку проводилася шляхом елементарних математичних обчислень. Сума балів по кожному завданню відповідала таким рівням: високий – 12- 10 балів; середній – 9-7; недостатній – 6-4; низький – 3 і нижче.

У результаті проведеної діагностики були отримані наступні результати: з 17 осіб 4 дитини мали високий рівень розвитку зв'язного мовлення, 6 дітей було віднесено до середнього рівня, 4 дитини мали недостатній та 3 дитини - низький показник. Таким чином, тільки 4 дитини з 17 мали високий показник розвитку зв'язного мовлення, що у нашому розумінні вважалось недостатнім.

Узагальнені результати даного дослідження і спостереження показали, що діти не можуть переказати невеликий за обсягом і простий за структурою літературний текст (міняють місцями тимчасове і просторове розташування подій розповіді, пропускають цілі фрагменти тексту, переказ складається лише за допомогою наведених питань, порушується зв'язність викладу). Багато дошкільнят при складанні розповіді за серією сюжетних картинок не могли логічно й послідовно розповісти про побачене (тільки за допомогою додаткових вказівок на відповідну картинку або її конкретну деталь).

За підсумками проведеної діагностики нами були розроблені та включені до занять деякі прийоми наочного моделювання: графічні картинки-схеми, мнемотехніка. Всі за-

няття проводилися за розробленим планом від простого до складного: а) навчання переказу почутого тексту; б) навчання щодо складання описового оповідання: про предмет, побачений на картинці, про будь-які явища навколишньої дійсності (наприклад, про осінь).

Логопедичні заняття проводились із використанням наочного моделювання (переказ за опорними схемами) за темами «Їжачок», «Як ведмідь сам себе налякав». Мета даних занять передбачала формування навичок зв'язного послідовного переказу тексту з опорою на наочні графічні схеми. За даним видом діяльності діти показали більш кращі результати, що дозволяє говорити про ефективність графічних схем під час переказу тексту – більшість дітей виявили зв'язність, логічність і послідовність у переказі сюжету, проте деякі пропускали маленькі фрагменти розповіді.

Заняття на складання розповідей-описів (про іграшки, овочі, квіти) за допомогою наочних мнемосхем проводилося на основі методики Н. Нищевої [12]. Особливість даної методики полягає в тому, що автор надає готовий план складання розповіді на основі розробленої карто-схематичної наочності. На магнітній дошці для дітей була представлена дана мнемосхема. Кожній дитині було запропоновано розглянути предметні картинки (іграшки, овочі, квіти). Спираючись на ці картинки та на мнemo-таблицю, діти повинні були скласти певну розповідь-опис про побачене. Звісно, перед цим ми показали дітям орієнтований приклад складання розповіді. В результаті запропонованої роботи майже всі діти впоралися із завданням, проте, у деяких виникли труднощі щодо визначення овочів на смак, іграшок на дотик.

Слід акцентувати увагу на те, що для «мовно-слабких» дітей було запропоновано більш полегшений варіант використання мнемосхем для запам'ятовування плану розповіді. Так, згідно плану-конспекту Н. Нищевої [13] щодо використання наочності з теми «Ми граємо в магазин», була складена орієнтована мнемосхема, де кожний пункт цього плану підкріплювався символічним знаком (у вигляді послідовності узагальнених картинок). Завдяки такому прийому дітям було легше працювати за цією мнемосхемою, що позначилося на якості їх розповідей, цілісності структури, логічності й послідовності у висловленнях.

Наступне заняття «Розповідь про осінь» було проведено також із використанням мнемосхем. Сутність цього заняття полягало у то-

му, що передбачуваний зразок розповіді розбивався на пропозиції. Тобто, до кожної пропозиції розроблялась універсальна мнемосхема, яка символічно відображувала певне осіннє явище (сонечко гріє слабо; ллють часто дощі; з дерев опадає листя тощо). Завдяки цьому завданню діти набували вмінь складати описові розповіді про осінь, розвиваючи зв'язне мовлення. Результатом такої роботи стала цілісна, зв'язана та логічно побудована розповідь про осінь. Мова дітей відрізнялась повнотою та змістовністю.

На індивідуальних заняттях із дітьми, що на початковому рівні мали недостатній і низький рівні, використовувались спеціальні мнемосхеми при розучуванні віршів. Робота полягала в тому, щоб схеми-символи відповідали певному слову або цілої фрази у вірші. Виходячи з цього складалася певна таблиця символів та розпочинався процес розучування вірша. Результатом такого методу стало швидке запам'ятовування дітьми своїх рядків віршів. Таким чином, процес навчання за даним видом діяльності значно прискорився.

Після вищевикладених завдань ми провели повторну діагностику розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Для цього було обрано чотири завдання за прикладом констатувального експерименту: переказ тексту (знайомої казки або короткого оповідання); складання розповіді за серією сюжетних картинок; переказ оповідання на основі особистісного досвіду; складання розповіді-опису.

Вибірка для діагностичного дослідження рівня розвитку дітей старшого дошкільного віку та сума балів по кожному визначеному рівню відповідала параметрам констатувального етапу. Порівняльні показники початкового (констатувального) та підсумкового (контрольного) етапу експерименту представлено у діаграмі на рис. №1.

Розглядаючи рис. 1, ми бачимо, що у процесі впровадження експериментальної методики відбулися значні зміни в розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Високий рівень з'явився у 9 дітей (53%). Середній хоч і має схожі показники з констатувальним етапом, але вже за рахунок тих дітей, що перебували на недостатньому та низькому рівні. Поряд із цим, вдалося повністю виключити низький рівень, оскільки йому не відповідала жодна дитина.

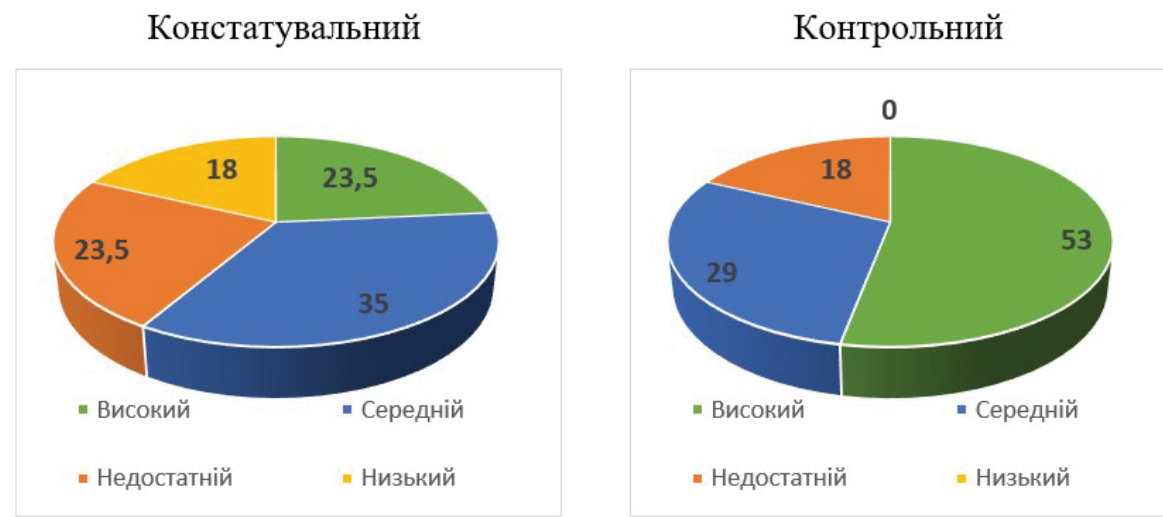

Рис. 1. Порівняльна діаграма результатів дослідження констатуючого та контрольного етапів експерименту

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті дослідження доведено, що наочні засоби навчання (ситуаційно-сюжетні картини, картини-дії, графічні картини-схеми, мнемотехніка) при використанні методу наочного моделювання (макетування) сприяють творчому розвитку і вдосконаленню різноманітних мовленнєвих здібностей дітей, зокрема дітей старшого дошкільного віку. Запропонована експериментальна методика виявилася ефективною у розвитку зв'язного мовлення дошкільників, оскільки діти набули вміння

попередньо, змістовно та логічно висловлювати власну позицію, розвинули комунікативні здібності через розширення словникового запасу, синтаксичного й лексико-граматичного ладу мови.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у пошуку та підборі різноманітних методів розвитку зв'язного мовлення не тільки старших дошкільників, але й дітей інших вікових категорій, не лише засобами наочності, а й через мовленнєво-ігрову діяльність, іграшки, логоритміку, художні твори (оповідання, казки) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник: А. М. Богущ. Київ: Видавництво. 2012. 26с.
2. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Київ : Кафедра. 2013. 284 с.
3. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс / за ред. Є. Ф. Соботович. Київ : Актуальна освіта. 2007. 120 с.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва: Педагогика. 1989. Т.1. 468 с.
5. Развитие речи детей дошкольного возраста: пособие для воспитателей детского сада / под ред. Ф. А. Сохина. Москва. 2008. 223 с.
6. Новый тлумачний словник української мови / ред. В. Єременко, О. Сліпущко. Київ. 1999. Т. 2. 133 с.
7. Гриняева Ю. В., Дейниченко Л. Б. Пути формирования наглядно-схематического мышления детей в рамках образовательного процесса дошкольных учреждений. *Гуманитарные научные исследования: сб. науч. тр.* Москва. 2016. № 1. URL: <http://human.snauka.ru/2016/01/13667.5> (дата обращения: 17.11.2018).
8. Жуйкова Т. П. Характеристика метода моделирования в формировании пространственных представлений у детей старшего дошкольного возраста. *Актуальные задачи педагогики: сб. науч. тр.* Чита : Молодой ученый. 2012. С. 41–44.
9. Хаустова С. С. Моделирование, как основа развития связной речи детей дошкольного. *Теория и практика образования в современном мире: сб. науч. тр.* Санкт-Петербург.: Реноме. 2012. С. 132–134.
10. Выготский Л. С. Мышление и речь : монография. Москва: АСТ. 2011. 640 с.
11. Глухов В. П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием: учеб. пособие. Москва : АРКТИ, 2006. 144 с.

12. Нищева Н. В. Світ природи. Тварини. *Серія демонстраційних картинок із методичними рекомендаціями для навчання дошкільнят розповіданню* / худ. С. Артюшенко, О. Капустіна, Т. Петрова. СПб.: Детство-Пресс. 2007. 23 с.
13. Нищева Н. В. Конспекти занять компенсуючої направленості ДНЗ для дітей с тяжкими порушеннями мови від 6 до 7 років. СПб.: Детство-Пресс. 2015. 448 с.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (2012). [The basic component of preschool education] / naukovyi kerivnyk: A. M. Bohush. Kyiv: Vydavnytstvo. [in Ukrainian].
2. Ribtsun, Yu. (2013). V. Korektsiina robota z rozvytku movlennia ditei piatoho roku zhyttia iz fonetykofonematychnym nedorozvytkom movlennia [Correctional work on the development of children's speech in the fifth year of life with phonetic and phonemic undeveloped speech]. Kyiv : Kafedra. [in Ukrainian].
3. Trofymenko, L. I. (2007). Korektsiine navchannia z rozvytku movlennia ditei serdnoho doshkilnogo viku iz ZNM [Correctional training on the development of speech for children of cardiac preschool age with ZNM]: prohramno-metodychnyi kompleks / za red. Ye. F. Sobotovych. Kyiv : Aktualna osvita. [in Ukrainian].
4. Rubinshteyn, S. L. (1989). Osnovyi obschey psihologii [Basics of General Psychology]. Moskva: Pedagogika. [in Russian].
5. Razvitie rechi detey doshkolnogo vozrasta: posobie dlya vospitateley detskogo sada (2008). [The development of speech of children of preschool age: a manual for kindergarten teachers] / pod red. F. A. Sohina. Moskva. [in Russian].
6. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy (1999). [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language] / red. V. Yeremenko, O. Slipushko. Kyiv. [in Ukrainian]
7. Grinyayeva, Yu. V., Deynichenko, L. B. (2016). Puti formirovaniya naglyadno-shematicheskogo myshleniya detey v ramkah obrazovatelnogo protsessa doshkolnykh uchrezhdeniy. *Gumanitarnyye nauchnyie issledovaniya* [Ways of forming visual-schematic thinking of children in the framework of the educational process of preschool institutions. *Humanitarian scientific research*]: sb. nauch. tr. Moskva. № 1. URL: <http://human.snauka.ru/2016/01/13667.5>. [in Russian].
8. Zhuykova, T. P. (2012). Harakteristika metoda modelirovaniya v formirovanii prostranstvennykh predstavleniy u detey starshego doshkolnogo vozrasta. *Aktualnyie zadachi pedagogiki* [Characterization of the modeling method in the formation of spatial representations in children of senior preschool age. *Actual problems of pedagogy*]: sb. nauch. tr. Chita : Molodoy ucheniy. pp. 41–44. [in Russian].
9. Haustova, S. S. (2012). Modelirovanie, kak osnova razvitiya svyaznoy rechi detey doshkolnogo. *Teoriya i praktika obrazovaniya v sovremennom mire* [Modeling, as the basis for the development of coherent speech of preschool children. *Theory and practice of education in the modern world*]: sb. nauch. tr. Sankt-Peterburg.: Renome. pp. 132–134. [in Russian].
10. Vyigotskiy, L. S. (2011). Myshlenie i rech [Thinking and speech]: monografiya. Moskva: AST. [in Russian].
11. Gluhov, V. P. (2006). Formirovanie svyaznoy rechi detey doshkolnogo vozrasta s obschim rechevyim nedorazvitiem [Formation of coherent speech of children of preschool age with general speech underdevelopment: studies. allowance]: ucheb. posobie. Moskva : ARKTI. [in Russian].
12. Nysheva, N. V. (2007) Svit pryrody. Tvaryny. *Seriia demonstratsiinykh kartynok iz metodychnymy rekomendatsiiami dlia navchannia doshkilniat rozpovidanni* [The World of Nature. Animals. A series of demonstration pictures with methodological recommendations for teaching preschoolers to the story] / khud. S. Artiushenko, O. Kapustina, T. Petrova. SPb.: Detstvo-Press. [in Ukrainian].
13. Nysheva, N. V. (2015). Konspekty zaniat kompensuiuchoi napravlenosti DNZ dlia ditei s tiazhkymy porushenniamy movy vid 6 do 7 rokiv [Concepts take compensatory orientation of the DNR for children with severe speech disorders from 6 to 7 years]. SPb.: Detstvo-Press. [in Ukrainian].